

lati hasznosság szerint mérendők? Mindenesetre azoknak a könyvtárosoknak, akik az egyre növekvő árakkal való harcukban türelmetlenül azt kívánják, hogy ne növekedjen tovább a folyóiratok száma, *Mao Ce Tung* mondására kell gondolniok: "Virágozzék ezer virág!" A ma könyvtárosainak talán ezren fölül könyvtári folyóirat "virágzásával" kell számolniok, föltéve, ha gondosabban és kritikusabban kezelik saját kertjük virágait.

Irodalom

- [1] LaBORIE, T.: Publishing in library journals. = *Serials Librarian*, 8. köt. 3. sz. 1984. p. 55-61.

- [2] Ulrich's International Periodicals Directory, 1987-88, 26th ed. New York, Bowker, 1987.
 [3] JOHNSON, R. D.: The journal literature of librarianship. = *Advances in Librarianship*, 1982. 12. sz. p. 127-150.
 [4] SSCI Journal Citation Reports, 7. köt. 1986. Philadelphia, Institute for Scientific Information, 1987.

/MAGUIRE, C.: Good, bad or irrelevant: Quality, price and value of library journals. = *IFLA Journal*, 14. köt. 4. sz. 1988. p. 318-323./

(Trébits Gyuláné)

Egy lengyel vélemény az információs szolgálatok kommercializációjáról

Az információt a vonatkozó lengyel jogszabályok (könyvtári törvény, levéltári törvény, a tudományos, műszaki és gazdasági információval kapcsolatos minisztertanácsi határozat) "res omnium communist"-ként, azaz a közjót szolgáló dologként határozzák meg, illetve kezelik. Ennek ellenére mindinkább tért hódítanak azok a vélekedések, hogy az információ áru, s mint ilyen, a piaci törvényszerűségeknél van alávetve.

Marx A tőkében az áru fogalmát ekként határozza meg: "Az áru mindenekelőtt olyan külsődleges tárgy, dolog, amely tulajdonságainál fogva meghatározott emberi szükségleteket elégít ki. E szükségletek jellege, az például, hogy a gyomor vagy a képzelet szükségleteire vezethetők-e vissza, e tekintetben semmiféle szerepet nem játszik. Arról sincs itt szó, hogy ez a dolog milyen módon elégíti ki az emberi szükségletet, közvetlenül-e, mint pl. a létfenntartási eszköz, ún. fogyasztási cikk, vagy közvetett úton-módon, mint termelőeszköz." Ehhez még hozzáteszi az áru sajátos jellemzőit: a mennyiséget, a minőséget és – legfőképpen – a használati értéket.

Ha a fenti meghatározást általánosítjuk, akkor az információ áru jellegét nagyjából-egészéből és bizonyos kivételeket megjelölve, el lehet fogadni. A kivételeket illetően a római polgári jogból lehet kiindulni, amely egyaránt ismeri a "res in commercium", azaz a kereskedelmi forgalom tárgyát képező dolog és a "res extra commercium", azaz az ilyen forgalomra igénybe nem vehető dolog fogalmát, mely utóbbiak közé a folyókat, tengereket, a levegőt, a közutakat, kikötőket, hidakat, színházakat, fürdőket, szentélyeket stb. sorolja.

Az információ és az információs szolgálatok területén ilyen "res extra commercium"-ként kell kezelni az alábbi válfajokat:

- ▶ a különleges társadalmi jelentőségű tudományos, műszaki és gazdasági információkat (pl. az orvos-

tudomány vagy a kultúra és művészetek eredményeiről tudósító információkat);

- ▶ azokat az információkat, amelyeket az állami információs hálózat intézményei a politikai irányító testületek és az államigazgatási szervek, illetve a költségvetési intézmények számára szolgáltatnak (iskolák és más kulturális-nevelő intézmények, közegészségügyi munkahelyek, bíróságok-ügyészségek, bizonyos vonatkozásokban a kutatóhelyek, főként a felsőoktatási intézmények is);
- ▶ a meghatározott használói kategóriáknak, pl. a szakmunkástanulóknak, a diákoknak, a pedagógusoknak, az aktív katonáknak, a nyugdíjasoknak és járadékosoknak stb. szánt információkat.

Ezzel szemben nincs semmiféle veszély abban, ha az információ és az információs szolgálatok egyéb válfajai (pl. szabadalmi, cég-, jogi tájékoztatás stb.) kommercializálódnak.

Azt természetesen meg kell akadályozni, hogy az információkereskedelem tulajdonjogokat sértsen, olyan jogokat, amelyek egyébként is kodifikálva vannak (feltalálói jog, szerzői jog, termelési vagy kereskedelmi titkok védelme). Egy-egy információs intézet csak olyan információkkal kereskedhet, amelyeket maga hozott létre (elemző-szintetizáló tanulmányok, információs kiadványok, szemlék és problémákra orientált tanulmányok stb.). Az információs intézetek által létrehozott információkat általában információs szolgálatoknak lehet nevezni.

Az információs szolgálatok árának kialakításánál a következő összetevők jönnek számításba:

- ▶ az információforrások beszerzési (keresési) költségei,
- ▶ az információfeldolgozás és hozzáférhetővé tétel személyi és dologi kiadásai,
- ▶ a működési költségnyerés,
- ▶ az információs intézmény nyeresége.

A fizetett információszolgáltatásoknak többféle jogi vonatkozás van. Ezek szabályozásra várnak. Ilyen pl. a szellemi tulajdon sokszorosítás útján való megsértésének lehetetlenné tétele (a fejlett országokban máris léteznek ilyen jogszabályok), az információszolgáltatások és a bennük található információk minőségéért való felelősség meghatározása. Különösen "pikáns" az információk minőségével kapcsolatos felelősség (a hamisnak-tévesnek bizonyult információkért mennyiben felelős a szerző, illetve mennyiben az azokat felhasználó információs intézet).

Lengyelországon az igazi információs piac kialakulásának több, csak fokozatosan megteremthető-kialakuló előfeltétele van:

- ▶ az információ és az információszolgáltatások iránt megbízható és kiegyensúlyozott keresletnek kell megnyilvánulnia,

- ▶ létre kell jönniük a kereslet kielégítésére képes információszolgáltató vállalatoknak,
- ▶ az információszolgáltatások területén a tevékenységet rentábilissá tevő árviszonyoknak kell kialakulniuk,
- ▶ el kell készíteni azokat a jogszabályokat, amelyek az információszolgáltatások kommercializálódása előtt "zöld utat" nyitnak.

Summázként megállapítható: a szóban forgó kommercializálódástól bizvást el lehet várni az információszolgáltatás fellendülését.

/SZEWC, A.: *Kilka uwag w związku z postulatem komercjalizacji inte.* = *Aktualne problemy informacji i dokumentacji*, 34. köt. 4. sz. 1989. p. 3–6./

(Futala Tibor)

Dokumentumszolgáltató rendszerek teljesítményének mérése

A teljesítmény mérése egyre gyakoribbá válik a könyvtár minden működési területén. Egyrészt azért, mert maguk a könyvtárak is tudni szeretnék, hogy rendszereik milyen jól működnek, de elsősorban mivel fenntartó intézményeik vagy a kormányzatok növekvő érdeklődést tanúsítanak a könyvtárak tevékenységének pénzügyi értéke és hatékonysága iránt. Az Egyesült Királyságban például az egyetemektől és könyvtáraiktól megkívánják, hogy mérjék teljesítményeiket.

A vizsgálódásunk tárgyát képező *dokumentumszolgáltatás* jelentősége az elmúlt húsz-harminc év alatt megnövekedett, aminek oka: míg a könyvtárak költségvetése reálértékben csökken, addig a publikációk száma és ára folyamatosan nő. Ennek következtében a külső dokumentumforrásokhoz való hozzájutás – ami elsősorban könyvtárközi kölcsönzést jelent – igencsak lényegessé vált a kutatási-fejlesztési tevékenységek folytatásához. A dokumentumszolgáltató rendszereknek tehát, ha megfelelően akarják helyettesíteni vagy kiegészíteni a helyi forrásokat, nagyon operatívan és jó költséghatékonysággal kell működniük.

A dokumentumszolgáltatás terén a *teljesítmény mérésének* több célja lehet:

- ▶ felmérni, hogy milyen jól működik a rendszer;
- ▶ meghatározni a rendszer gyenge pontjait, ahol javítások szükségesek;
- ▶ segítséget nyújtani a tervezőknek a lehetséges rendszerek közötti választáshoz országos, illetve regionális szinten;
- ▶ segíteni a használót (általában valamely könyvtárat) annak eldöntésében, hogy a meglévő rendszerek közül melyikhez forduljon kéréseivel.

Nincs elismert, objektív szabvány, amellyel megítélhető lenne, hogy egy rendszer mennyire jól

működik. A legtöbb mérőszám szükségszerűen relatív, és a különböző rendszerek közötti összehasonlításon alapszik.

A teljesítmény egy dokumentumszolgáltató rendszerrel azt jelzi, hogy milyen mértékben, módon és költséggel sikerült a dokumentumok iránti igényeket és szükségleteket kielégíteni. A mérőszámoknak gyakorlatiakká kell lenniük, bár a dokumentumszolgáltatásról megbízható adatok gyűjtése még akkor is igen nehéz, ha egy országban központi szolgáltatásként működik.

Nem elég azonban csak a teljesítmény mérése, hanem teljes képet kell nyújtani a rendszer környezetéről is, s így kell megvilágítani az okát, hogy az miért működik jól vagy rosszul. A dokumentumszolgáltatást befolyásoló tényezők többsége ui. rendszerfüggetlen (pl. a publikált irodalom száma és ára, a helyi könyvtárak állománya, az állománygyarapításra rendelkezésre álló összeg stb.). Ezek változásai nagymértékben befolyásolják a rendszer teljesítményét.

A forgalom nagysága

A *forgalom nagysága* a teljesítmény fontos jellemzője. Az összforgalmi adat a legáltalánosabban használt mérőszám, de kevésbé "beszédese", mintha felbontjuk a dokumentumok formája, tematikája vagy a forgalom időszakai szerint. Az ilyen felbontások már kimutatják: a fenti vonatkozásokban milyen a rendszer teljesítőképessége.

A forgalom nagyságának mint mutatónak a használatával kapcsolatban van azonban néhány probléma. Az első az, hogy nem minden használói szükségletből lesz igény, és nem minden igény válik tényleges kéréssé. A második, hogy egy-egy könyvtár